

Așezarea civilă de la Micia¹, constituită în timp în jurul castrului, fiind plasată pe un curs de apă important, s-a bucurat de un rol economic major², pe lângă cel militar. Fertilitatea solului³ a favorizat cultivarea cerealelor, activitate susținută și de solicitările mereu sporite venite din partea comunității aflată în continuă creștere. De aici au rezultat apoi și alte necesități materiale ce se cereau acoperite pe plan local, fapt ce a determinat constituirea în timp a unui adevărat cartier meșteșugăresc⁴. Pe cursul navigabil al Mureșului au fost amenajate, în partea de nord a castrului⁵, instalații portuare, organizarea unei stațiuni vamale, atestată epigrafic⁶, ca și a unei asociații a plutașilor (*nautae*), mărturie a unui susținut trafic comercial⁷.

Activitatea edilitară susținută la Micia se concretizează prin numeroase și impozante edificii, construcții publice⁸ sau private, cu caracter laic sau religios⁹. De

¹ Dacă istoria majorității orașelor din provincia Dacia (*municipia* și *colonia*) este cunoscută mai bine datorită cercetărilor arheologice și a interpretării informațiilor oferite de sursele epigrafice (Ardevan 1998), încercarea de reconstituire a istoriei unor așezări, cum este Micia, care nu au avut o evoluție asemănătoare și nu au beneficiat de statutul de oraș, este destul de dificilă.

² Mărghitan 1978, p. 49-53.

³ Intensa cultivare a cerealelor este evidențiată prin numeroasele unelte de fier (coase, seceri, sape) descoperite în așezarea de la Micia (Mărghitan 1996, p. 321).

⁴ Daicoviciu 1931, p. 10, fig. 5; Floca, Vasiliev, 1968, p. 122. Consemnăm și grupul de cinci cuptoare pentru materiale de construcții și vase ceramice (Floca, Ferenczi, Mărghitan, 1970), care satisfăceau solicitări venite de pe o arie destul de largă, ca și a unor ateliere de confecționat geme (Țeposu David 1960, p. 525-534) sau fibule (Rădeanu, Cociș 2000, p. 205-209). Existența unui atelier local și a unor specialiști în arta glipticeii la Micia este confirmată de analiza gemelor, descoperite în anul 1869, cu ajutorul microscopului stereoscopic binocular. Cinci dintre piese erau confecționate din diverse varietăți de calcedonie provenind din aria Munților Apuseni (Ghiurca 1994, p. 223-229).

⁵ Daicoviciu 1931, p. 3-43; Floca, Mărghitan 1970, p. 43-57; Petculescu 1981 p. 109-114; Petculescu 1983, p. 45-50; Petculescu 1984 p. 117-119; Petculescu, Nemoianu 1981, p. 70-75; 1982, p. 73-76; Petculescu et alia 1986, p. 59-62.

⁶ Pentru încasarea taxelor funcționau un gen de birouri (*stationes portorii*), deservite, se pare, de câte doi sclavi imperiali (*servi villici*). O inscripție de la Micia de pe un altar votiv închinat lui Jupiter, pământului Daciei, geniului poporului roman și al comerțului de către sclavul imperial Felix, amintește că acesta, aflat în serviciul vămilelor Daciei, a fost avansat de la Micia, unde fusese adjunct al biroului (*promotus ex statione Micia ex viškario...*), la Pons Augusti (Marga), ca *servus villicus* (CIL III, 7853 = 1351; I.I. Russu, în IDR, III 3, p. 113-114, nr. 102). Pentru stațiunile vamale din Dacia a se vedea Gostar 1951, p. 165-181; Petolescu 2000, p. 252-253; *IstRom 2001*, p. 204.

⁷ Daicoviciu 1931, p. 3-43. Antrepozitele portului evidențiază o intensă activitate de schimburi comerciale, prin transportul mărfurilor pe cursul apei, utilizându-se diferite ambarcațiuni (Mărghitan 1996, p. 322).

⁸ Amintim aici și descoperirea, în anii 1984-1985, la aproximativ 35 m est de amfiteatrul, a ruinelor unei construcții cu trei faze de evoluție, probabil o *basilica* (prima etapă fiind plasată în a doua jumătate a sec. II, iar ultima, în sec. III) (Țeposu Marinescu 1985, p. 126; Mușețeanu 1986, p. 63-65).

⁹ Textele epigrafice confirmă existența la Micia a mai multor edificii de cult, abordate în mai multe studii: IDR, III 3, 47, 49; 65, 73; 95-101, 114, 139; Daicoviciu 1941, p. 117-125; Floca 1953, p. 773-784, 778, nr. 4-6, fig. 1; Russu 1968, p. 88-92; Sanie 1975, p. 331-332; 1981, p. 130, 133; Gostar 1973 p. 253-256; Mărghitan, Petolescu, 1978, p. 719-720, nr. 1-2, 725-726, nr. 5-6, pl. 136, 1; Rusu-Pescaru, Alicu 2000, p. 31, 7, 92-94, 139-140, 148-149, 151, pl. 29 și notele nr. 127-128; Benea 2000, p. 193-194; Alicu 2002, p. 202; Alicu 2003, p. 219-221.

asemenea, la est de castru erau amplasate amfiteatrul militar (*amphiteatrum castrense*)¹⁰ și edificiul băilor¹¹.

Nu putem omite din această sumară prezentare mulțimea inscripțiilor¹² și a monumentelor sculpturale¹³, elementele arhitectonice¹⁴, numeroasele categorii de

¹⁰ Existența amfiteatrului de la Micia trebuie pusă în strânsă legătură cu evoluția urbană a așezării, care cunoaște, în perioada Severilor, maxima ei dezvoltare (Țeposu Marinescu 1985, p. 125-128). Monumentul este plasat la aproximativ 180 m de colțul nord-estic al castrului și la 30 m sud-est de complexul termal.

Amfiteatrul de la Micia este o variantă a tipului I stabilită de J. Golvin (1980, p. 90 după Alicu, Oprean, 2000, p. 42), care cuprinde amfiteatrele ce nu au ziduri radiale sau circulare pentru susținerea gradenelor (Alicu, 1997, p. 53-54). Această amenajare se încadrează, în categoria amfiteatrelor militare, caracterizate prin dimensiunile lor reduse și prin simplitatea construcției, fiind utilizată atât ca arenă pentru antrenamentul trupelor cantonate în castru, cât și ca spațiu de desfășurare a unui anumit gen de spectacole (luptele de gladiatori, confruntări dintre animale sălbatice etc.).

Cercetările arheologice, întreprinse în anul 1967 de către Oct. Floca și V. Vasiliev (1968, p. 121-152), au evidențiat arena, de formă circular-eliptică (31,60 x 29,50 m), înconjurată de un zid de piatră realizat în tehnica *opus incertum* (înălțimea actuală - 1,10 m, circumferința totală a acestora - 1,04 m), străpunsă de patru intrări (porțile de est și vest, cu deschideri mari, 4,34 și respectiv 4,53 m; porțile mici, plasate la extremitățile nordică și sudică ale axei mici, din care se păstrează doar pragurile, confecționate din blocuri de andezit, aveau dimensiuni reduse: 1,32 m lățime). Tribunele amfiteatrului (*cavea*), construite din lemn, în plan înclinat, erau susținute de o structură de stâlpi, dispusă circular în jurul arenei. Una dintre gropile de stâlpi, aflată la 5 m de zidul arenei, sugerează posibila lățime a tribunelor. Stratul de cenușă și cărbune din exteriorul arenei presupune incendierea acestei construcții, la o dată necunoscută. S-a estimat că tribunele puteau primi aproximativ 1.000 (Floca, Vasiliev 1968, p. 136-137), 1507 (Alicu 1997, p. 59) sau 1722 de spectatori (Golvin 1980, p. 284, tab. 28).

Existența amfiteatrului, care a avut o perioadă scurtă de funcționare (patru dintre cele 6 monede descoperite aparțin lui Caracalla, Alexander Severus și Iulia Mameea), corelată cu evoluția urbanistică a Miciei, poate fi legată de dinastia Severilor. D. Alicu (1997, p. 50) nu exclude posibilitatea reconstruirii amfiteatrului după incendiere, probabil pe un alt amplasament, pe care nu-l cunoaștem încă.

¹¹ Termele de la Micia sunt menționate în inscripțiile de pe două plăci de construcție care privesc această amenajare (băile militare - *balnea*). Din textul uneia dintre ele (*IDR*, III 3, 45) reiese că edificiul termal, deteriorat din cauza vechimii, a necesitat lucrări de reparare, efectuate de cohorta II Flavia Commagenorum, în primul an de domnie a împăratului Septimius Severus (193), când guvernator al celor trei Dacii (*legatus augusti consularis III Daciae*) era Aurelius Polus Terentianus.

A doua inscripție (*IDR*, III 3, p. 60, nr. 46), vorbește de o reparare a acestora, executată tot de cohorta II Flavia Commagenorum, care purta epitetul imperial de *Severiana Alexandriana*, dat probabil după numele împăratului Alexander Severus (222-235). Cf. Țeposu Marinescu et alia 1975, p. 217-230; Petolescu, Mărghitan 1974, p. 247-258.

Cercetările arheologice întreprinse la acest edificiu (începute la sfârșitul anilor '60 și continuate, cu unele intermitențe, până la sfârșitul anilor '80), evidențiază întinderea termelor pe o suprafață de circa 1ha. (Țeposu Marinescu 1997, p. 358-359; Țeposu Marinescu et alia 1975 p. 217-229; Țeposu Marinescu et alia 1979 p. 105-126; Țeposu Marinescu et alia 1984, p. 121-127; Țeposu Marinescu et alia 1988 p. 53-58).

Termele, constituite din două ansambluri (I și II), cu planimetrie asemănătoare, dar cu orientare diferită, dispuneau de utilitățile comune unor asemenea amenajări (vestiar, camere pentru bazine cu apă rece sau caldă etc.). O creștere demografică evidentă, înregistrată în cadrul așezării și o preferință sporită pentru utilizarea complexului balnear, venită din partea locuitorilor Miciei, a determinat, probabil în timpul domniei lui Septimius Severus și apoi a lui Alexander Severus, adăugarea, pe latura nordică, a unor noi săli cu o utilizare mai greu de precizat, grupate în jurul unei curți interioare (Terme III) (Țeposu Marinescu 1985, p. 126; 1997, p. 358-359).

Cercetări întreprinse de Cristina Crăciun și Anișoara Sion, începând cu anul 1986, pe malul Mureșului, în spațiul dintre complexul comercial și terme, au dus la dezvelirea unui alt complex termal, se pare cu începuturi mai timpurii decât primul. O primă fază de lemn a acestuia este urmată de o a doua etapă, a construcțiilor din piatră, care prezintă trei subetape (*CCA* 1997, p. 58-59).

¹² La Micia au fost descoperite până în prezent aproximativ 170 de inscripții (Țeposu Marinescu 1997, p. 359; *IDR*, III 3, p. 55-191; Mărghitan 1974, p. 145-149; Mărghitan 1996, p. 322.).

¹³ Țeposu Marinescu 1982 cu bibliografia.

artefacte, descoperirile monetare¹⁵, piesele figurate din bronz¹⁶, podoabele, piesele gliptice¹⁷ etc.

Aceste descoperiri se constituie în argumente de necontestat ale faptului că Micia, în urma unei evoluții deosebite, sesizate în mai multe planuri, a dobândit, probabil odată cu începutul secolului III, trăsăturile unei așezări de tip cvasiurban, asemănătoare, din multe puncte de vedere, cu celelalte centre urbane ale provinciei Dacia.

Intensa activitate constructivă, ca și necesitatea realizării a numeroase categorii de monumente, prin utilizarea unor variate sorturi de roci¹⁸, a determinat, ținându-se cont de structura geologică a zonei învecinate Miciei și de posibilitățile de transport, pe uscat sau pe apă a materialelor, deschiderea unor cariere locale¹⁹ de exploatare a pietrei (Deva-Bejan²⁰, Deva-Pietroasa²¹, Cărpiniș²² etc.). Dacă luăm în considerare numărul mare al monumentelor epigrafice și sculpturale descoperite la Micia, confecționate din augit-andezit sau travertin, ca și posibilitatea de transport a materiei prime pe cursul de apă al Mureșului, apreciem că și carierele de la Uroi²³ și respectiv Geoagiu²⁴, au fost

¹⁴ Barnea, Albu 1973, p. 157-180, nr. 10, fig. 3, 3 a-c, nr. 11, fig. 4, 1 a-c, nr. 12, fig. 4, 2 a-c, nr. 14, fig. 5, 2 a-c, nr. 17, fig. 6, 2, nr. 18, fig. 7, 6; Bărbulescu 1977, p. 235, 237, 258, nr. 175-180.

¹⁵ Petolescu, Mărghitan 1984, p. 119-127.

¹⁶ Țeposu Marinescu 1979, p. 405-408; Pop 1972, p. 69-70, fig. 4-5; Pop 1983, p. 471-473, fig. 3, 2, 4, 7.

¹⁷ Țeposu-David 1960, p. 525-533; Pop, Găzdac 1993, p. 143-148.

¹⁸ Dintre care amintim: roci eruptive vulcanice (andezit de tip „Uroi”, extras din carierele de la Uroi și Deva-Dealul Bejan), roci sedimentare-detritice (gresie carbonică din cariera de la Cărpiniș), ca și calcare sau, mai rar, tufuri vulcanice (Wollman 1973, p. 111-116).

¹⁹ Primele mențiuni despre carierele romane de piatră din interiorul arcului carpatic le găsim la J. Neugebauer (1851). M.I. Ackner (1856, p. 6-7, 15), vizitând unele din vechile exploatări de piatră, ne transmite și o descriere mai amplă a carierei de la Uroi (lângă Simeria), unde a putut observa urme clare pentru procedeele de exploatare utilizate în antichitate. De asemenea, Téglás Gábor, a avut meritoria preocupare de a vizita, de a cerceta și de a consemna observațiile făcute în exploatările romane de piatră cunoscute deja sau investigate de el pentru prima dată. Dispunând de temeinice cunoștințe de geologie, ca și de o experiență bogată în cercetarea exploatărilor aurifere din Munții Apuseni, acesta publică în reviste ale timpului rezultatele propriilor investigații (1889, p. 381-395). Datele despre carierele de piatră din județul Hunedoara sunt reluate și în monografia privitoare la județul Hunedoara (1902, p. 113-118, 179-185).

Deși sumare, aceste observații și descrieri sunt deosebit de valoroase deoarece, la începutul sec. XX, cu trecerea la exploatarea sistematică a ocurențelor de piatră, prin utilizarea unor mijloace tehnice avansate, au fost distruse urmele exploatărilor antice. Cf. și Wollman 1973, p. 105-111.

²⁰ În cariera de la Deva, aflată pe versantul nordic al Dealului Bejan, care a furnizat mari cantități de andezit cenușiu pentru așezarea Micia (cercetată de Téglás G. în anul 1889), se puteau încă observa din vechea exploatare cinci excavatii, având pereții drepecți și părți de nișe săpate pentru desprinderea unor mari blocuri de rocă. De aici au fost recuperate câteva unelte de prelucrare a pietrei și un altar votiv (Téglás 1889, p. 391-395; 1902, p. 183-185; Floca 1969, p. 31-33; Wollman 1973, p. 17-18).

²¹ În partea de nord-vest a Deveii, pe Dealul Pietroasa, în antichitate era o carieră din care se exploata andezit cenușiu (Téglás 1889, p. 391-395; 1902, p. 127-128, 183-185).

Corespondența petrografică între „andezitul dacic” de la Sarmizegetusa Regia și ocurențele geologice de la Deva - Dealul Pietroasa l-a determinat pe I. Mărza (1997, 1, p. 819-823) să susțină utilizarea de către daci a acestei cariere. I. Glodariu (1986, p. 100, fig. 1, nr. 88 și nota 34), preluând informația de la Téglás G. (1902, p. 193), susține că pentru construirea unora din monumentele descoperite în „incinta sacră” de la Sarmizegetusa Regia a fost utilizat andezitul de la Uroi.

²² De la Cărpiniș se extrăgea pentru nevoi constructive, calcar terțiar (I.I. Russu, *IDR*, III 3, p. 53-54). Este posibil ca pentru acoperirea nevoilor de materie primă utilizată în construcțiile Miciei să se fi apelat și la rezervele de rocă nisipoasă (gresie ?) din cariera de la Cărpiniș.

²³ Din punct de vedere petrografic, andezitul din cariera de la Uroi (două nuanțe: cenușie și roșcată) aparține familiei andeziților cu augit, având o structură porfirică și o textură poroasă. Exploatările romane se aflau pe versantul sudic și estic ale dealului. Andezit asemănător (amfibolic și biotitic) era exploatat în perioada romană și în cariera de pe Dealul „Pietroasa” de la Deva (Neugebauer 1851, p. 104-105; Téglás

utilizate pentru acoperirea necesarului de materie primă a importantului centru militar roman la care facem trimitere.

Deși documentația cu privire la procedeele tehnice folosite în carierele romane este relativ săracă, câteva observații au fost făcute în exploatarea ce acopereau necesitățile Miciei (Uroi, Deva - Dealul Bejan)²⁵, precum și de la Turda²⁶.

În ce privește forța de muncă utilizată la exploatarea pietrei în cariere, datorită precarității informației directe, s-a considerat că aceasta ar putea fi asemănătoare celei folosite în exploatarea metalifere, aflate sub conducerea fiscoșului imperial, prin utilizarea sclavilor, a condamnaților la muncă silnică, ca și a unor salariați și coloni. Nu poate fi exclusă participarea în activitățile din unele cariere și a unor detașamente de militari²⁷. În acest sens poate fi interpretată și semnificația inscripției votive descoperite în cariera de la Deva - Dealul Bejan, care cuprinde o dedicație pentru zeii Hercules și Silvanus, venită din partea unei vexillații a legiunii a XIII-a Gemina, datată, se pare, în timpul domniei împăratului Caracalla²⁸. Probabil că această vexillație a fost detașată, pentru un timp, în vederea extragerii pietrei necesare pentru castrul și așezarea civilă de la Micia sau pentru alte centre de pe cursul mijlociu al Mureșului²⁹.

Dacă decuparea și tăierea pietrei în blocuri cu dimensiuni convenabile avea loc în carieră, prelucrarea lor probabil că se realiza în ateliere ale pietrarilor aflate în imediata apropiere a acestora³⁰. Alți meșteri pietrari s-au stabilit în orașe sau în așezări cu o dezvoltare preurbană accentuată, cum era Micia. Construcțiile militare sau publice de aici, care reclamau mari cantități de piatră fasonată, uneori ornamentată, făceau

1902, p. 116-119; Wollman 1996, p. 257). Analiza structurii petrografice și paleontologice a 169 probe (recoltate din câteva monumente epigrafice, sculpturale sau piese arhitectonice, provenite din diferite centre romane ale provinciei Dacia, printre care și 6 probe de la Micia), realizată de Catedra de mineralogie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, i-a permis domnului V. Wollmann (1973, p. 110-121; 1996, p. 255-268) să clasifice materialele litice extrase din carierele romane. De asemenea, i-a oferit posibilitatea încadrării unor grupuri de monumente, după proveniență, într-o zonă geografică și geologică mai restrânsă, uneori și cu specificarea carierei de proveniență. Astfel, s-a putut stabili faptul că monumentele din care s-au recoltat probele 3 (CIL, III, 7848 = IDR, III 3, 78), 20 (CIL, III, 7870 = IDR, III 3,), 35 (CIL, III, 1372 = IDR, III 3, 52) și 43 (CIL, III, 7864 = IDR, III 3, 136) au fost confecționate din andezit extras din cariera de la Uroi (Wollmann 1973, p. 120, nr. 75-77, 80).

²⁴ Téglás 1902, p. 185. Cf. și Wollman 1973, p. 108.

²⁵ Téglás 1889, p. 390-395; 1902, p. 116-119.

²⁶ Pentru provincia Dacia, V. Christescu (1937, p. 172) amintea că „știrile epigrafice nu ne dau nici o dată precisă, care să constate acest lucru, afară numai de inscripția CIL III 12565 găsită în cariera de la Deva”. Pe baza acestei inscripții (IDR, III 3, 39), V. Wollmann include acest gen de exploatare a pietrei în categoria carierelor locale particulare (eventual „obștești”), cu o exploatare ocazională.

²⁷ Utilizarea soldaților din trupe auxiliare sau chiar din legiuni la activitățile din cariere este pomenită și de Tacitus (*Anale* XI, 20).

²⁸ Hercules, alături de Silvanus, era considerat patronul carierelor de piatră. Mărturie pentru această definiție ar putea sta capul unei statui care-l înfățișa pe Hercules, descoperită în cariera de la Gura Baciului (Cluj-Napoca), ce provenea din atelierul unui meșter pietrar (Pop 1971, p. 556, nr. 7, fig. 3, 3).

²⁹ I.I. Russu aprecia că detașamentul din legiunea a XIII-a Gemina care lucra în cariera de piatră ar fi constituit „o formație de meșteșugari aduși pentru lucru, în așa-numitele vexillații de muncă”, (IDR, III 3, p. 52-53). Un argument în favoarea acestei interpretări este oferit de către V. Wollman (1996, p. 280), care consideră că epitetul *immuni(s)* din textul inscripției, ce indică o scutire de anumite munci și corvezi în carieră (gardă, lucrări de săpă, transportul apei, tăiatul lemnului etc.), se referă doar la dedicantul Aurelius Arimo și nu la întreaga subunitate.

³⁰ Putem exemplifica prin cariera de calcar de la Aquae (Călan), de unde provine un fragment de fus de coloană ce poartă numele unui *Diogenes lapidarius* (CIL, III, 7895 = IDR, III 3, p. 20-21, nr. 6, fig. 4; Bărbulescu, 1984, p. 38, fig. 1). De asemenea, în cariera de la Bejan s-au descoperit câteva elemente arhitectonice parțial lucrate (Macrea, 1969 p. 308; I.I. Russu, IDR, III 3, p. 12; Bărbulescu 1984, p. 40).

posibilă sau chiar impuneau apariția unor ateliere în apropierea lor³¹. Prezența atelierelor de pietrari poate fi dedusă și în funcție de tehnica în care au fost lucrate diferite categorii de monumente, descoperite într-o localitate sau într-o zonă restrânsă, ca și pe baza unor asemănări stilistice³².

Prin marea cantitate de blocuri de piatră fasonate, ca și prin numărul monumentelor din piatră descoperite, și Micia se dovedește a fi fost un adevărat centru al artei pietrăritului³³.

Asigurarea unui monument sau a unui mormânt onorabil, care să-l reprezinte pe beneficiar, constituia o grijă de prim ordin. Motiv pentru care o parte a provincialilor apelau, în acest sens, la serviciile lopicizilor. Numărul mare al monumentelor funerare de la Micia constituie rezultatul activității unui atelier specializat care funcționa pe lângă necropole și a unei maniere proprii de realizare a acestora. Astfel, putem remarca numărul mare al ediculelor funerare pe care sunt frapante fizionomiile asemănătoare, atât ale oamenilor, cât și ale personajelor mitologice³⁴. De asemenea, figura Medusei, creată într-un atelier al Miciei, a fost reprodusă pe diferite tipuri de monumente³⁵.

Pentru prelucrarea pietrei, lopicizii utilizau diferite tipuri de unelte (ciocan, târnăcop, daltă, sfredel), cunoscute din descoperirile arheologice³⁶. Probabil că pentru

³¹ În Dacia romană, atelierelor unora dintre lopicizi au putut fi sesizate fie prin:

a) *Descoperiri arheologice*. Cercetările mai vechi la complexul numit "mausoleul Aureliilor" de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa au evidențiat funcționarea temporară a unui atelier de cioplire piatră pentru construcții (Daicoviciu, Floca 1937, p. 5, nr. 1). Cercetările mai noi întreprinse la complexul de temple închinat zeităților medicinei, Aesculapius și Hygia, au surprins, în interiorul incintei, existența unei platforme de piatră, pe care sau în jurul căreia s-au descoperit numeroase așchii de marmură, provenind de la cioplire (Alicu et alia 1976, p. 125-129; Bărbulescu, 1984 p. 42, pl. VI, 3).

La Alba Iulia, pe „Platoul romanilor”, au fost descoperite trei altare confecționate din calcar de Ighiu și așchii de piatră, care fac posibilă localizarea, în acel punct, a unui atelier de pietrărie aparținând importantului centru urban al provinciei Dacia, Apulum. Meșterilor pietrari de la Apulum li se datorează și crearea unor tipuri aparte de monumente funerare (coronamente în formă de trunchi de piramidă – Daicoviciu 1968, p. 333-352; medalioane funerare lucrate aparte – Pop et alia 1972, p. 513 etc.).

În cartierul meșteșugăresc de la Potaissa, la poalele „Dealului Zânelor”, a fost sesizată existența unor amenajări ale pietrarilor (Pop, Milea 1965, p. 200-201; Mitrofan 1969, p. 550; Bărbulescu, 1984, p. 43-44), care par să ateste existența unui atelier al lopicizilor. Alte ateliere produceau edicule funerare (Pop 1969, p. 36). Meșterii pietrari din acest centru au imprimat și un anumit stil ce caracterizează decorul unor elemente arhitectonice (Bărbulescu 1977, p. 241; 1984, p. 44-45).

Numeroase sunt și dovezile (numărul mare al altarelor anepigrafe – *arae*; altar funerar cu inscripția *DM* având câmpul inscripțional gol; stilul în care au fost realizate monumentele funerare etc.) privind existența unor ateliere de pietrari la Napoca (Pop 1968, p. 482, 486, 488; 1977, p. 637-638; Mitrofan 1964, p. 199, 207; Bodor 1960, p. 46; Bărbulescu 1984, p. 44-45).

Arta lopicizilor din importantul centru militar, Porolissum, se identifică prin câteva elemente specifice (capiteluri împodobite cu motiv vegetal pe abac - Bărbulescu 1977, p. 240; crearea unui tip deosebit de ediculă funerară, cu acoperiș în arcadă - Bărbulescu 1984, p. 44-45; Wollmann 1973, p. 110-121).

b) *Prin atestarea epigrafică* a prezenței lopicizilor în unele centre ale Daciei: *Claudius Saturninus* la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (*IDR*, III 2, 16); *Diogenes lapidarius* la Aquae (*CIL* II 7895 = *IDR* III 3, 6); *Hermeros lapidarius* în așezarea romană de la Cristești, jud. Mureș (*IDR* III 4, 133); *M. Cocceius Lucius lapidarius* la Micia (*CIL* III 1365 = *IDR*, III 3, 141) și *T. Iulius lap(idarius)* - *CIL* III 1601.

³² Bărbulescu 1984, p. 42-43.

³³ Unii lopicizi lucrează în caste, precum cel de la Micia sau pe lângă acestea, satisfăcând, în special, comenzile militarilor (Țeposu Marinescu 1979, p. 155-163).

³⁴ Țeposu Marinescu 1974, p. 21.

³⁵ Ca ornament interior al unui acoperiș de ediculă (Floca Wolski 1973, 3, p. 8, nr. 8, fig. 9 a, c) sau pe *attica* unei stele funerare (David, Mărghitan 1968, p. 132, nr. 2, pl. 2, 3).

³⁶ Cunoașterea acestei categorii de unelte este facilitată și de un capitel doric de la Napoca, pe care, între ovele care decorează echina, motivul decorativ (săgeți cu vârful orientat în jos) este înlocuit cu

confecționarea și decorarea monumentelor, lapicizii din Dacia au folosit și unele instrumente ajutătoare (șabloane, tipare, "albume" redată pe tăblițe cerate sau pe pergament, desene-model), care erau comune lumii romane³⁷.

Deși nu deținem suficiente date, oferite de izvoarele epigrafice³⁸ sau arheologice, putem aproxima că practicile comune întâlnite la diferitele categorii de meseriași care activau în Dacia, de organizare în colegii, pot să fie caracteristice și lapicizilor. Existența unui *collegium lapicidarum*, comun lumii romane, ar putea fi sugerată de textul unei inscripții descoperite la Micia. Cum Micia a fost o civitas aparte, putem deduce că acesta a funcționat în așezarea de pe Mureș³⁹.

Pe de altă parte, datorită informațiilor reduse oferite de sursele epigrafice, ne sunt aproape cu totul necunoscute activitățile propriu-zise desfășurate de către un *lapidarius*, originea etnică, ca și situația social-juridică a acestei categorii profesionale. Dacă luăm în considerare numele purtate de lapicizi, cunoscute din inscripții, se pare că aceștia erau de origine greacă sau nord-italică. Situație care ar putea să motiveze în bună parte răspândirea unor stiluri și categorii de monumente specifice părții apusene a Imperiului.

reprezentarea uneltelor cu care meșterul pietrar realiza asemenea piese (ciocan cu două brațe, ciocan cu corpul oval, daltă cu trei dinți, spișuri sau sfredele, redată prin vârfuri de săgeți duble) (Bărbulescu 1984, p. 51-52, fig. 6).

³⁷ Alte categorii de unelte (compas, linear, echer etc.), care nu s-au păstrat datorită materialului perisabil din care erau confecționate (lemnul), constituiau cu siguranță ustensilele comune tuturor atelierelor de acest gen. Asemănarea izbitoră între unele piese sculpturale confecționate în ateliere diferite, descoperite în mai multe localități, ar putea fi explicată prin utilizarea unor „albume” comune cu desene, realizate într-un anumit centru și difuzate pe un întins teritoriu (Bărbulescu 1984, p. 51-52).

³⁸ Epigrafele care atestă prezența lapicizilor nu oferă detalii cu privire la variata și diversificată lor activitate. Execuția artistică a diferitelor categorii de monumente, etapele parcurse până la finalizarea acestora, presupun un nivel destul de ridicat și diferențiat al activității meșterilor pietrari. Doar într-un caz singular, executantul unei statui descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa își declină calitatea de „sculptor” (*Claudius Saturninus sculpsit - IDR, III 2, 16*). Posibil că și Zolianus de la care se păstrează mențiunea de „scripsit”, plasată pe chenarul unei inscripții de la Napoaca, să facă parte din categoria meșterilor-artiști în prelucrarea pietrei. Cf. Bărbulescu 1984 p.185; Wollman 1996, p. 280-283.

³⁹ *CIL, III, 1365 = IDR, III 3, 141*. Din conținutul inscripției de pe altarul votiv închinat Victoriei Augusta nu rezultă clar dacă acel colegiu era al lapicizilor sau ar putea reprezenta un colegiu religios. Asociațiile profesionale și religioase n-au format grupuri total distincte din punct de vedere profesional. Dimpotrivă predominarea scopului religios, concretizat adesea în alegerea unui zeu protector, apoi în asigurarea unei înmormântări convenite pentru fiecare membru, a șters treptat diferențele dintre cele două categorii de colegii. În unele cazuri, colegiile își asumau și o serie de atribuții sociale sau de divertisment (Ardevan 1998, p. 289).

Această situație l-a determinat pe V. Wollmann (1996 p. 190-192) să formuleze o altă posibilă interpretare pentru acel *collegium cultorum Victoriae Augustae*, din partea căruia M. Cocceius Lucius, având profesia de *lapidarius*, dedică un altar votiv *Victoriae Aug(ust)ae et genio collegii eius*. În acest caz, ar putea fi vorba de atestarea unuia din puținele colegii pentru caz de înmormântare (*collegium funeraticium*), constituit de către persoane de condiție modestă.

Bibliografie

- Ackner 1856 – M.J. Ackner, *Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen*, în *Jahrbuch der k.k. Central Comission Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Viena, 1, 1856.
- Alicu 1998 – D. Alicu, *Bibliografia așezărilor antice de la Vețel - Micia*, în *Sargetia*, 27, 1, 1997-1998, p. 401-425.
- Alicu 2002 – D. Alicu, *Addenda la repertoriul templelor romane din Dacia*, în *Apulum*, 39, 2002, p. 201-235.
- Alicu, Opreanu 2000 – D. Alicu, C. Opreanu, *Les amphitéâtres de la Dacie romaine*, Cluj-Napoca, 2000.
- Ardevan 1998 – R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara, 1998.
- Barnea, Albu 1973 – Al. Barnea, I.P. Albu, *Piese de sculptură arhitectonică romană din colecția Muzeului județean Hunedoara-Deva*, în *Sargetia*, 10, 1973, p. 155-172.
- Bărbulescu 1977a – M. Bărbulescu, *Capiteluri romane în Dacia intracarpatică*, în *Sargetia*, 13, 1977, p. 229-261.
- Bărbulescu 1984 – M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1984.
- Bodor 1960 – *Un monument funerar de la Gilău înfățișând banchetul funebru*, în *OmCD*, p. 41-54.
- Christescu 1937 – V. Christescu, *Viața militară a Daciei romane*, București, 1937.
- Daicoviciu 1931 – C. Daicoviciu, *Micia I. Cercetări asupra castrului*, în *ACMIT*, 3, 1930-1931, p. 3-43 = *Dacica*, Cluj-Napoca, 1969, p. 162-175.
- Daicoviciu 1941 – C. Daicoviciu, *Templul maurilor din Micia (Templum deorum Maurorum Miciensium)*, în *Sargetia*, 2, 1941, p.117-125; =*Dacica*, 1969, p. 260-264.
- Daicoviciu 1969 – C. Daicoviciu, *Dacica. Studii și articole privind istoria veche a pământului românesc*, Bibliotheca Musei Napocensis I, Cluj, 1969.
- Daicoviciu H. 1968 – H. Daicoviciu, *Coronamente în formă de trunchi de piramidă arcuită pe teritoriul provinciei Dacia*, în *Apulum*, 7, 1, 1968, p. 333- 352.
- Floca 1935 – Oct. Floca, *I culti orientali nella Dacia*, în *Ephemeris Dacoromana*, 6, 1935, p. 204-239.
- Floca 1937 – Oct. Floca, *Descoperiri arheologice în ținutul Hunedoarei*, în *Sargetia*, 1, 1937, p. 57-91.

- Floca 1940 – Oct. Floca, *Monumenti romani inediti del distretio di Hunedoara*, în *Dacia*, 7-8, 1939-1940, p. 337-343.
- Floca 1941 – Oct. Floca, *Sisteme de înmormântare în Dacia romană*, în *Sargetia*, 2, 1941.
- Floca 1953a – Oct. Floca, *Câteva monumente epigrafice și sculpturale din epoca sclavagistă romană*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 761-763.
- Floca 1953b – Oct. Floca, *O zeitate orientală. Jupiter Erapolitanus*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 773-784.
- Floca 1968a – Oct. Floca, *Monumente epigrafice și sculpturale de la Micia*, în *ActaMN*, 5, 1968, p. 449-457.
- Floca 1968b – Oct. Floca, *Pagus Miciensis*, în *Sargetia*, 5, 1968, p. 49-57.
- Floca 1969 – Oct Floca, , în *Sargetia*, 6, 1969, p. 31-33.
- Floca, Vasiliev 1968 – Oct. Floca, V. Vasiliev, *Amfiteatrul roman de la Micia*, în *Sargetia*, 5, 1968, p. 121-151.
- Floca, Mărghitan 1970 -- Oct. Floca, L. Mărghitan, *Noi considerații privitoare la castrul roman de la Micia*, în *Sargetia*, 7, 1970, p. 43-57.
- Floca, Ferenczi, Mărghitan 1970 – Oct. Floca, Șt. Ferenczi, L. Mărghitan, *Micia. Grupul de cuptoare romane de la Micia*, Deva, 1970.
- Floca, Wolski 1973 – Oct. Floca, Wanda Wolski, *Aedicula funerară în Dacia romană*, în *BMI*, 42, 1973, 3, p. 3-51.
- IstRom 2001 – *** *Istoria Românilor*, vol. I- II, Ed. Enciclopedică, București, 2001.
- Ghiurca 1994 – V. Ghiurca, *Încercare de identificare topografică a unor geme romane din Muzeul de Istorie a Transilvaniei*, în *ActaMN*, 31, 1994, 1, p. 223-229.
- Glodariu 1986 – I. Glodariu, *Carriere și exploatarea pietrei în Dacia preromană*, în *ActaMN*, 22-23, 1985-1986, p. 91-103.
- Gostar 1951 – N. Gostar, *Vămile Daciei*, în *SCIV*, 2, 1951, 2, p. 165-181.
- Gostar 1973 – N. Gostar, *Sur Jupiter Héliopolitanus en Dacie*, în *AUI*, 19, 1973, p. 253-268.
- *Macrea 1969 – M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969.
- Mărghitan 1974 – L. Mărghitan, *O nouă inscripție descoperită la Micia*, în *SCIV*, 25, 1974, 1 p. 145-148.
- Mărghitan 1978 – L. Mărghitan, *Considerații referitoare la drumul comercial roman de pe valea Mureșului inferior*, în *Ziridava*, 9, 1978, p. 49-53.

- Mărghitan 1996 – L. Mărghitan, *Rolul economic al așezării romane Micia în cadrul provinciei Dacia, în Sargetia*, 24, 1, 1995-1996, p. 319-325.
- Mărghitan, Vasiliev 1968 – L. Mărghitan, V. Vasiliev, *Materiale epigrafice descoperite la Micia, în Apulum*, 7, 1, 1968, p. 423-430.
- Mârza 1997 – I. Mârza, *Andezitul utilizat de daci în construcțiile sacre de la Sarmizegetusa Regia. Petrografia și proveniența, în ActaMN*, 34, 1997, 1, p. 819-823.
- Mușețeanu 1986 – C. Mușețeanu, *Raport preliminar asupra campaniei arheologice de la Micia, punctul edificiul roman din anul 1983, în CercArh*, 8, 1986, p. 63-65.
- Neigebaur 1851 – J.F. Neigebaur, *Dacien. Aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen*, Brașov, 1851.
- Petculescu 1981 – L. Petculescu, *Castrul de la Micia (Vețel, jud. Hunedoara) în cadrul sistemului de apărare al Daciei romane, în MuzNaț*, 5, 1981, p. 109-114.
- Petculescu 1983 – L. Petculescu, *Cercetări arheologice în castrul Micia, în CercArh*, 6, 1983, p. 45-50.
- Petculescu 1984 – L. Petculescu, *Cercetări arheologice în castrul Micia, în CercArh*, 7, 1984, p. 117-119.
- Petculescu, Nemoianu 1981 – L. Petculescu, A. Nemoianu, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice 1978-1979 în castrul Micia (com. Vețel, jud. Hunedoara), în CercArh*, 4, 1981, p. 70-75.
- Petculescu Nemoianu 1982 – L. Petculescu, A. Nemoianu, *Săpăturile arheologice din castrul Micia (com. Vețel, jud. Hunedoara), în CercArh*, 5, 1982, p. 73-76.
- Petculescu et alia 1986 – L. Petculescu, B. Filipescu, Cristina Crăciun, *Raport asupra săpăturilor arheologice din castrul Micia (com. Vețel, jud. Hunedoara), în CercArh*, 8, 1986, p. 59-62.
- Petolescu 2000 – C.C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârșitul Antichității*, Ed. Teora, București, 2000.
- Petolescu, Mărghitan 1974 – C.C. Petolescu, L. Mărghitan, *Țigle și cărămizi ștampilate din termele de la Micia, în MuzNaț*, 1, 1974, p. 247-258.
- Petolescu C, Mărghitan 1984 – Carmen Petolescu, L. Mărghitan, *Tezaurul de monede imperiale de la Micia, în SCN*, 8, 1984, p. 119-127.

- Pop 1971 – C. Pop, *Monumente sculpturale romane din Transilvania*, în *Apulum*, 9, 1971, p. 553-570.
- Pop 1972 – C. Pop, *Câteva reprezentări figurate romane din județul Hunedoara*, în *Sargetia*, 9, 1972, p. 67-74.
- Pop 1983 – C. Pop, *Bronzuri figurate romane în Muzeul de istorie al Transilvaniei*, în *ActaMN*, 20, 1983, p. 467-484.
- Pop 1999 – C. Pop-Lapicizii din Napoca romană, în *Napoca. 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj-Napoca, 1999, p. 215-219.
- Pop, Milea 1965 – C. Pop, Z. Milea, *Monumente sculpturale din Dacia romană în legătură cu cultul lui Liber Pater*, în *ActaMN*, 2, 1965, p. 195-208.
- Pop et alia 1972 – C. Pop, V. Moga, I.Al. Aldea, *Noi medalioane funerare lucrate aparte din Dacia Superioară*, în *ActaMN*, 9, 1972, p. 503-523.
- Pop, Găzdac – C. Pop, C. Găzdac, *Câteva geme inedite din Dacia romană*, în *EphemNap*, 3, 1993, p. 143-148.
- Rădeanu, Cociș 2000 – Virginia Rădeanu, S. Cociș, *Un nou atelier de fibule din Dacia rōmană: Micia*, în *Sargetia*, 28-29, 1, 1999-2000, p. 205-208.
- Rusu-Pescaru, Alicu 2000 – Adriana Rusu-Pescaru, D. Alicu, *Templele romane din Dacia*, Acta Musei Devensis I, Deva, 2000.
- Russu 1968 – I.I. Russu, *Inscripții romane din județul Hunedoara*, în *Sargetia*, 5, 1968, p. 87-107.
- Sion, Țeposu-Marinescu 1978 – Anișoara Sion, Lucia Țeposu Marinescu, *Raport asupra cercetărilor din termele de la Micia, Vețel (jud. Hunedoara). Campania 1978*, în *MCA*, Oradea, 1979, p. 224-225.
- Situri 1996 – *** *Situri arheogice cercetate în perioada 1983-1992*, Comisia Națională de Arheologie, Brăila, 1996.
- Téglás 1885 – Téglás G., *Inscripfen aus Dacien*, în *AEM*, 9, 1885, p. 239-240.
- Téglás 1886 – Téglás G., *Archaeologiai séta Dévától Veczelig-kivonai*, în *HTRTE*, 3, 1886, p. 68-69.
- Téglás 1888 – Téglás G., *Adalékok Dacia felirattanához*. în *ÉrdMúz*, 5, 1888, p. 239-241.
- Téglás 1889 – Téglás G., *Romai könánya a Devái nevü*, în *ArchÉrt*, 9, 1889, p. 390-396.
- Téglás 1890 – Téglás G., *Ujabb adalékok Dacia felirattanához*, în *ÉrdMúz*, 7, 1890.

- Téglás 1902a – Téglás G., *Hunyadvármegye története*, Budapest, 1902, p. 128-143.
- Téglás 1902b – Téglás G., *Ujabb adallékok Dacia felirattanához*, în *ÉrdMúz*, 19, 1902, p. 264-267.
- Torma 1865a – Torma C., *Római feliratok Erdélyből*, în *Arch Közl*, 5, 1865, p. 22-26.
- Torma 1865b – Torma C., *Über einige dakische Inschriften*, în *MCC*, 10, 1865.
- Torma 1879 – Torma C., *Neue Inschriften aus Dacien*, în *AEM*, 3, 1879, p. 108-111.
- Torma 1880a – Torma C., *Revidirte und neue Inschriften zu CIL III (Dacia)*, în *AEM*, 4, 1880, p. 234-236.
- Torma 1880b – Torma C., *Répertorium Dacia regiség- és felirattani irodalmához*, Budapest, 1880.
- Torma 1882 – Torma C., *Inschriften aus Dacien, Moesia superior und Pannonia inferior*, în *AEM*, 6, 1882, p. 97-147.
- Tudor 1968 – D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.
- Țeposu David 1960 – Lucia Țeposu David, *Gemele și cameele din Muzeul Arheologic din Cluj*, în *OmCD*, p. 525-534.
- Țeposu David 1964 – Lucia Țeposu David, *O gemă de la Micia cu reprezentarea lui Harpocrate*, în *SCIV*, 15, 1964, 2, p. 257-262.
- Țeposu Marinescu 1974 – Lucia Țeposu Marinescu, *Probleme de artă provincială romană (I). Edicule funerare din Dacia*, în *MuzNaț*, 1, 1974, p. 13-22.
- Țeposu Marinescu 1979 – Lucia Țeposu Marinescu, *L'atelier de Micia*, în *Sargetia*, 14, 1979, p. 155-163.
- Țeposu Marinescu 1982 – Lucia Țeposu Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, în *BAR*, 128, 1982.
- Țeposu Marinescu 1985 – Lucia Țeposu Marinescu, *Cu privire la urbanizarea Miciei*, în *Sargetia*, 18-19, 1984-1985, p. 125-129.
- Țeposu Marinescu 1997 – Lucia Țeposu Marinescu, *Micia pagus Daciae*, în *CerArh*, 10, 1997, p. 357-364.
- Țeposu Marinescu, Mărghitan 1969 – Lucia Țeposu, L. Mărghitan, *Monumente funerare de la Micia (Partea II)*, în *ActaMN*, 6, 1969, p. 159-164.
- Țeposu Marinescu, Mărghitan 1975 – Lucia Țeposu, L. Mărghitan, *Thermele romane de la Micia. Raport asupra săpăturilor din anii 1971-1974*, în *CercArh*, 1, 1975, p. 217-229.

- Țeposu Marinescu et alia 1979 – Lucia Țeposu, Anișoara Sion, L. Petculescu, I. Andrițoiu, M. Brăileanu, *Șantierul arheologic Micia (Vețel, jud. Hunedoara)*, în *CercArh*, 3, 1979, p. 105-126.
- Țeposu Marinescu et alia 1984 – Lucia Țeposu, Anișoara Sion, I. Andrițoiu, *Cercetările arheologice din termele romane de la Micia*, în *CercArh*, 7, 1984, p. 121-127.
- Țeposu Marinescu et alia 1988 – Lucia Țeposu, Anișoara Sion, I. Andrițoiu, *Cercetări arheologice la Micia. Sector terme*, în *CercArh*, 8, 1988, p. 53-58.
- Țeposu Marinescu, Pop 2000 – Lucia Țeposu Marinescu, C. Pop, *Statuete de bronz din Dacia Romană. Monografii, I*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2000.
- VețelMon 2002 – *Comuna Vețel. Studiu monografic complex*, (N. Edroiu - coordonator, D. Pintilie, Mariana Pintilie, V. Oargă, C. Budeancă, S. Neag, M. Vasiliev, L. Mărghitan Mendiac), Ed. Eurodidact, Cluj-Napoca, 2002.
- Wollmann 1973 – V. Wollmann, *Cercetări privind carierele de piatră din Dacia romană*, în *Sargetia*, 10, 1973, p. 105-130.
- Wollmann 1982 – V. Wollmann, *Johann Michael Ackner (1782-1862). Leben und Werk*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982.
- Wollmann 1996 – V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană*, Bibliotheca Musei Napocensis XIII, Cluj-Napoca, 1996.

THE QUARRIES FROM MICIA, *LAPICIZI*

Abstract

Apart from the auxiliary troops camp, the civil settlement from Micia, situated on an important watercourse (Mureș), developed rapidly, mainly in the 3rd century AD, on the way of urbanization. This fact was reflected by a significant building activity, materialized in numerous public, civil or religious constructions raised around the imposing military fortification. The intensive building activity, as well as the necessity to realize many categories of monuments, caused – taking into consideration the geological structure of the area adjacent to Micia and the possibilities of transport for materials, either on water or on land -, the opening of new quarries (Deva – Bejan, Deva – Pietroasa, Uroi, Geoagiu).

Based on the archaeological material, the paper presents the exploitation activities in the quarries, the tools that were used, the existence of various workshops processing different kinds of stone, the manpower employed in the quarries (including detachments belonging to legion XIII Gemina), stone masons in Micia (Marcus Cocceius Lucius, identified by the text of an inscription), their organizing in professional colleges (collegium lapidarium – IDR, III 3, 141).